

Kdo vyhrál volby?

13.července 2004 Miroslav Novák

Exkluzivní rozhovor poskytl časopisu CEVRO jeden z předních politologů profesor Miroslav Novák, který přednáší politologii na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Profesor Miroslav Novák patří mezi nejvýznamnější české odborníky na problematiku politických stran a voleb.

Jaký význam zpravidla hrají volby do Evropského parlamentu ve starých členských zemích? A jaký význam mají v nových členských zemích, zejména pak v ČR?

Volby do Evropského parlamentu jsou obvykle ve „starých“ evropských zemích vnímány nejen jako méně důležité než volby do národního parlamentu, ale také jako volby do instituce, jejíž smysl není většinou voličů příliš jasný a jejichž dopad na život průměrného občana je ještě menší než u jiných voleb. Odhlédneme-li od účelu kandidátů, můžeme zmínit několik funkcí, které často hrají roli. Jednou z nich, která se objevila v řadě starých i nově přistoupivších zemí, je možnost „sankcionovat“ stávající vládu či vládní koalici, to se však vztahuje i na další „méně významné“ volby. Pro některé strany, které z různých důvodů (např. většinový volební systém) nemají úspěch v národních parlamentních volbách, představují volby do Evropského parlamentu možnost, jak získat parlamentní křesla v prestižní instituci a jak se zviditelnit i na národní scéně. V nových zemích včetně ČR měly tyto volby kromě toho jakýsi symbolický význam, protože byly vůbec první a konaly se několik týdnů po vstupu do EU. Příprava na vstup však trvala tak dlouho, že si nakonec občan skoro nevšiml, že už jsme v Evropské unii.

Jakou roli ve výsledcích hraje spokojenost či naopak nespokojenost s národní vládou? Hrají evropská témata při rozhodování voličů vůbec nějakou roli? Zajímají voliče otázky spojené s evropskou integrací?

Možnost sankcionovat stávající vládu hraje významnou roli zejména tehdy, když časová vzdálenost od hlavních voleb (v parlamentních režimech jsou to volby do první komory národního parlamentu) je už dost velká, takže část voličů, která dala svůj hlas stranám, jež jsou u moci, prožívá zklamání. To je, jak jsem uvedl výše, častý případ nejen u voleb do Evropského parlamentu. Pokud jde o evropská témata sama, ta hrají podle mě větší úlohu v chování evropských poslanců než v chování jejich národních voličů. Evropská témata pravděpodobně ovlivňují voliče v jednotlivých zemích spíše nepřímo. Např. ti, kdo mají vyhraněný vztah k evropské problematice, to nějak uplatňují i při volbách do Evropského parlamentu. Zdůrazňuji „nějak“, protože ty způsoby mohou být různé. Někdy se setkáme s názorem, že u nás nejlépe uspěly ve volbách do Evropského parlamentu ty strany, které zaujaly vůči evropské integraci skeptický postoj. K tomu bych však připomněl, že je to právě vítěz voleb do EP v ČR, jehož voliči jsou ze všech českých relevantních stran nejpříznivěji nakloněni evropské integraci. Volba ODS tedy nebyla volbou proti Evropské unii. Je sice pravda, že podle sociologických výzkumů je voličstvo US ještě „proevropštější“ než voličstvo ODS, ale preference US se pohybují na úrovni „statistické chyby“.

Lze považovat volební účast ve výši 28 % za problém či dokonce katastrofu?

Nejprve bych zdůraznil, že vysoká volební účast nemusí být vždycky něco pozitivního, podobně nízká volební účast nemusí být nutně něco negativního. Jinak by to bylo velmi špatné, protože volební účast je dlouhodobě nízká v tak stabilizovaných demokraciích jako jsou Švýcarsko nebo USA, nemluvě o tom, že v posledních několika desetiletích je celkově v dlouhodobě konsolidovaných demokraciích tendence ke snižování volební účasti. Nemá tedy smysl pozitivně nebo negativně hodnotit samu výši volební účasti, ale má smysl zkoumat, jaké jsou příčiny vysoké nebo nízké volební účasti. Ty příčiny mohou být z hodnotícího hlediska pozitivní, negativní i neutrální.

Kde vidíte příčiny tak malého zájmu voličů?

Jedině na základě sociologických výzkumů můžeme dospět k vysvětlení příčin nízké voličské participace. Dokud nemám žádné výsledky takových výzkumů, mohu se uchýlit pouze k více či méně pravděpodobným domněnkám. Zajímavé je, že i když participace při volbách do EP se snižuje i ve starých zemích Evropské unie, stále je citelně vyšší než v nových zemích z bývalého komunistického bloku. Na druhé straně je třeba si uvědomit, že v nových zemích vesměs proběhlo poměrně nedávno referendum v této otázce a drtivá většina odevzdaných hlasů v bývalých komunistických zemích byla pro vstup do EU. Kdyby se podobné referendum konalo nyní ve starých zemích EU, výsledky by byly bezpochyby daleko méně jednoznačné. Voliči možná soudili, že svým hlasem v referendu se svého úkolu zhostili. Lze se jim příliš divit? Připomínám, že referenda se v ČR zúčastnilo víc než 50% voličů, přestože by u nás jeho výsledek byl platný i při nižší účasti.

Jak byste hodnotil výsledek jednotlivých politických uskupení? Na prvním místě vládních stran, dále parlamentní opozice (ODS, KSČM) a nakonec obou kandidátek „nezávislých“.

Jak známo, vládní strany s výjimkou KDU-ČSL (které opět potvrdilo stálost svého elektorátu) dopadly katastrofálně a bude to mít jistě na ně nějaký dopad. Znamé je např. vyjádření předsedy US-DEU Mareše, že svou funkci dá k dispozici v případě neúspěchu své strany. Ta se však tak jako tak pohybuje na pokraji zhroucení a její výsledky ve volbách do EP potvrzují prostě to, co už je delší dobu známo. Sociální demokracii se budu věnovat zvlášť.

KSČM opět potvrdila svou sílu, to však není nic nového. Pokud jde o dvě „nezávislé“ kandidátky, skutečnou otázkou je, zda jde jen o fenomén projevující se u méně důležitých voleb, nebo naopak o dlouhodobější trend, který by mohl v budoucnu zasáhnout i volby do Poslanecké sněmovny. Touto otázkou by se měla zabývat ODS.

Mohou výsledky eurovoleb přinést narušení stávajícího formátu a mechanismu českého stranického systému? Jak např. vnímáte šance obou subjektů tzv. nezávislých, resp. případné alternativní středopravicové formace utvořené na troskách US-DEU apod.? Může ODS takovému vzestupu zabránit?

Jak jsem uvedl už před chvílí, ODS by nejspíš měla pozorně sledovat dění na pravé části politického spektra a měla by především ukázat, že je širokou otevřenou stranou, podávající ruku prakticky všem pravicově smýšlejícím politikům, ať už v minulosti byl jejich vztah k ODS jakýkoli. ODS se jistě také může uzavřít ve svém traumatu ze „sarajevského atentátu“, pak se však nesmí divit, že bude dlouhodobě odstavena od vlády. Je smutnou skutečností, že ODS je po KSČM stranou s nejnižším koaličním potenciálem. Teď je podle mě nejlepší – ale také nejvyšší – čas, aby se ODS zbavila své izolovanosti.

Je třicetiprocentní výsledek ODS opravdu „historickým vítězstvím“, jak jej nazvali někteří vedoucí představitelé této strany?

Ta otázka má dva hlavní aspekty. Vezmeme-li v úvahu, že ODS prohrála dvakrát po sobě rozhodující volby do Poslanecké sněmovny, je současná radost jejich představitelů pochopitelná. Objektivně vzato je však 30% výsledek naprosto nedostatečný k nějakému triumfalismu. Takové procento může samo o sobě ODS zajistit leda současnou situaci nej-silnější opoziční strany třicet dlouhá léta mimo vládu, nic víc.

Měla by se ODS nyní pokusit svrhnout vládu a vyvolat předčasné volby?

To je otázka pro politika, ne pro politologa. Představme si však, že by nějakou mimořádnou shodou okolností došlo k novým volbám do Poslanecké sněmovny a že by z nich ODS vyšla jako první. Ale co

dál? Sama vládnout přece nemůže. ODS by se podle mého názoru měla víc soustředit na to, aby byla nejen vedoucí silou, ale i skutečným jádrem pravicové části spektra, nikoli nějakým sice velkým, ale osaměle vztyčeným balvanem někde na okraji, kterému se ostatní snaží vyhnout. Kromě toho by ODS měla využít, že současný předseda KDU-ČSL je vůči ODS příznivěji nakloněn než jeho předchůdce.

Pomůže ČSSD případná výměna osoby v jejím čele? Jak hodnotíte šance ČSSD dostat se z krize a případně zvítězit v parlamentních volbách v roce 2006?

ČSSD podobnými propady voličské přízně prošla už v minulém funkčním období (svědčí o tom nejen vývoj preferencí, ale i výsledky některých méně významných voleb), což jí nijak nezabránilo s přehledem vyhrát rozhodující volby do Poslanecké sněmovny. Její současný debakl ve volbách do evropského parlamentu rozvířil úvahy o změnách ve vládě i ve vedení strany. Gross, který bývá označován za možného Špidlova nástupce, nesl a nese spoluzodpovědnost za vedení ČSSD. Prozatím prokázal značnou obratnost v manévrování, otázka je, zda by prokázal skutečné státnické schopnosti, kterých by při jeho možných nových funkcích bylo třeba. V opačném případě by se mohlo do jisté míry opakovat to, co se projevilo po nástupu Vladimíra Špidly do premiérského křesla: po několika měsících popularity, které se u veřejnosti těšil nový premiér, se o to naléhavěji vynořily načas zakryté problémy. Zatím má ČSSD ještě čas na to, aby se z porážky vzpamatovala. Čas sám však její problémy nevyřeší.

Je třeba si uvědomit, že jen netransformovanost našich komunistů vysvětluje, proč se u nás jako v jedné z mála bývalých zemí sovětského bloku postupně prosadila „nepostkomunistická“ sociální demokracie. Její voličstvo se v posledních letech posunuje zleva směrem k politickému středu. Komunisté na rozdíl od dřívější situace začínají od konce 90. let přebírat sociálním demokratům hlasy. ČSSD je strana nejednotná, heterogenní, postavená před těžké strategické a taktické problémy. Za takových okolností byl účinnější leader typu Miloše Zemana, který dokázal stranu ovládat pevnou rukou a měl pragmatické koncepční myšlení, dokázal např. vnutit svým spolustraníkům souhlas s opoziční smlouvou, jejímž téměř výlučným beneficentem se pak ČSSD stala.